

NEMZETI JOG NEMZETKÖZI TÉRBEN, AVAGY TERMINOLÓGIAI ÉS STILISZTIKAI DILEMMÁK A MAGYAR JOGANYAG ANGOL NYELVRE FORDÍTÁSA SORÁN

GÁSPÁR ENDRE

Igazságügyi Minisztérium
E-mail: endre.gaspar@im.gov.hu

SOMSSICH RÉKA

ELTE, Állam- és Jogtudományi Kar
E-mail: somssichreka@ajk.elte.hu

National Legislation in Global Context: Observance of Terminology and Style when Translating Hungarian Legislation to English. Making national legislation available in a widely spoken foreign language is essential for countries with less popular official languages in order to boost their competitiveness both from a purely economic point of view and also for the sake of individuals entering in cross-border relations. For the translator however, it is always a complex challenge to deal with legal texts, especially if the source language and the target language are associated with different legal systems. This is exactly the case when translating Hungarian legislation to English. The present article aims to identify through some illustrative examples the main linguistic challenges encountered in the course of the implementation of a comprehensive translation programme managed by the Ministry of Justice of Hungary with the involvement of the Hungarian Office for Translation and Attestation (OFFI) aiming to translate the Hungarian legislation to English by ensuring the application of a coherent and consistent terminology and phraseology. The article first gives a short overview on the nature of legal translation and continues with presenting the specificities of translating the Hungarian legislation. Then, it gives concrete examples concerning the possible use of translation methods throughout this exercise.

Keywords: legal translation, equivalence, functional equivalent, paraphrasing, term creation

1. Bevezetés

Egy ország nemzeti jogszabályainak idegen nyelven történő hozzáférhetővé tétele számos előnnyel jár. Egyrészt segítséget jelent az állampolgárok számára a mára már mindennaposá vált, határon átnyúló vonatkozású kapcsolataikban, elintézendő ügyeikben. Másrészt gazdasági téren fontos szerepet játszik a versenyképesség szempontjából, hiszen elősegíti a jogszabályi környezet megismerhetőségét, és csökkenti a gazdasági élet szereplőinek adminisztratív terheit. Nem utolsósorban pedig az állami szervek is profitálnak belőle a külföldi államokkal, nemzetközi szervezetekkel való kapcsolattartás, együttmű-

ködés során. E szempontokat felismerve az Igazságügyi Minisztérium (IM) 2017-ben elindította a magyar jogszabályok angol nyelven való elérhetővé tételét célzó átfogó, szisztematikus jogszabályfordítási programját. Az elméleti alapok kidolgozását és a jogszabályi háttér megteremtését követően az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda (OFFI) közreműködésével 2018 derekára először a gazdasági élet szempontjából legfontosabb kódexek, ágazati jogszabályok fordítása készült el és jelent meg a Nemzeti Jogszabálytár¹ erre a célra kialakított új felületén (*Jogszabályfordítások – Translated legislation*), majd a többi nagyobb jelentőségű jogszabály is lépésről lépésre elérhetővé válik.

A magyar jogszabályok koordinált, rendszerszintű angolra fordításának elméleti megalapozása a jogi szövegek fordítására irányadó tudományos, elméleti és gyakorlati ismereteknek a magyar jogrendszer működését meghatározó elvek, továbbá a hazai jogszabályszerkesztés szabályai mentén történő finomhangolása révén valósult meg. Az alábbiakban bemutatjuk a magyar jogszabályok angolra fordítását meghatározó elméleti megfontolásokat, majd a jogszabályfordítás során alkalmazható módszerek mentén sorra vesszük a felmerült kihívásokat, dilemmákat, tapasztalatokat.

2. A jogi szövegek fordításának sajátosságai általában

A jogi szövegek fordításának nehézségeit – sajátosságai okán – mindig különös figyelem övezte a fordítástudományban. Malcolm Harvey a jogi fordítást egyenesen a legnagyobb nyelvi kihívásként (*ultimate linguistic challenge*) azonosította, melynek során a fordítónak ötvöznie kell a szó szerinti fordítás során alkalmazott találékonyságot a szakfordítás által megkövetelt terminológiai pontossággal (Harvey 2002).² A kihívások elsősorban arra vezethetők vissza, hogy mind a jog, mind pedig annak megjelenési nyelvei rendszerkötöttek erős kulturális és társadalmi beágyazottsággal, ráadásul egy-egy nyelv adott esetben több különböző jogrendszer megjelenítésére is szolgálhat, így előfordulhat, hogy egy természetes nyelv mögött több jogi nyelv húzódik meg. Ezt a képet árnyalja tovább, hogy nemzetközi instrumentumok vagy európai uniós jogforrások esetében az egyébként saját jogrendszerük kontextusában használt és fejlődött nemzeti jogi nyelveknek képesnek kell lenniük arra, hogy jogi fogalmakat és előírásokat egy más környezetben, esetleg eltérő jelentéssel felruházva jelenítsenek meg a jogi nyelv egy szupranacionális szintjét vagy szintjeit létrehozva.

Éppen ezekre az adottságokra tekintettel véli úgy De Groot, hogy jogi fogalmak fordítása esetében a forrásnyelv és a célnyelv között teljes megfeleltetés sosem, legfeljebb hozzávetőleges megfeleltetés (*approximate equivalence*) lehetséges (De Groot 1996). Šarčević pedig azt az álláspontot képviseli, hogy jogi szövegek fordításánál a fordítónak arra kell törekednie, hogy a célnyelvi szöveg a jelentés szintjén képes legyen ugyanannak

1 www.njt.hu

2 Harvey megállapításának alátámasztására utal Cairns, McKeon, Gémar és Pelage munkáira.

a hatásnak a kiváltására, mint a forrásnyelvi szöveg, megőrizve az eredeti szöveg célját (Šarčević 1997). Fischer Márta ezenfelül arra hívja fel a figyelmet, hogy a globalizáció korában a jog egységesülésével nem állja már meg teljesen a helyét az a nézet, hogy a fordítások középpontjában általában két fogalmi rendszer közötti fordítások állnak (Fischer 2010).

Valójában e célkitűzések elérése azért is nehéz, mert különleges képességeket kíván meg a fordítótól, akinek bizonyos értelemben egyszerre kell összehasonlító jogásznak és nyelvésznek lennie (Gémar 2006), de legalábbis képesnek kell lennie a jogrendszerket megértve, azokat átvélően gondolkodni, illetve viszonylag gyorsan megszerezni a megértéshez szükséges információt (Obenaus 1995).

Jogi szövegek fordítása esetében meghatározó, hogy milyen típusú szövegről, milyen célú fordításról van szó, illetve milyen nyelvek között történik a fordítás. Cao Kelsennek a *General Theory of Law and State* című művéből jól ismert kategóriák alapján csoportosította a jogi fordítás típusait a jogi szövegek performatív, informatív, előíró (preskriptív) és leíró (deskriptív) jellegét alapul véve (Bendnárova-Gibova 2014). Ennek értelmében az első csoportba a magánjogi dokumentumok fordítását sorolja. Az ilyen dokumentumok fordítása lehet performatív célú, amennyiben egy magánjogi szerződés több nyelven is hiteles, és lehet informatív, amikor magánjogi relevanciájú tények bizonyítását szolgálja a fordítás (pl. házassági anyakönyvi kivonat fordítása). A második csoportba a nemzeti jogszabályok fordítása tartozik, ami abban az esetben performatív célú, ha több nyelvi változat hiteles egy többnyelvű országban, a legtöbbször azonban a nemzeti jogszabályok fordítása informatív célú. A harmadik csoport a nemzetközi jogi instrumentumok fordítását fogja át. Cao nem nevesíti külön az uniós jogszabályokat, így azokat is feltehetően e csoportba tartozónak kell tekinteni. A performatív és informatív felosztás a dokumentum kötelező jellege mentén válik el.

A fentiekhez képest De Groot a jogi szövegek fordítását a megjelenítési nyelv és jogrendszer összefüggései fényében sorolja négy különböző kategóriába (De Groot 2002). A legkönnyebb fordítás kategóriájába tartoznak azok a jogi szövegek, melyek esetében mind a jogrendszerek, mind pedig a jogi nyelvek szoros kapcsolatban állnak. De Groot a spanyol–francia, illetve dán–norvég relációt hozza példának. A második kategória a könnyű fordítás csoportja, amely olyan jogrendszereket érint, melyek nagyon hasonlóak, megjelenítési nyelveik azonban nagyon eltérők. A francia és a holland jog viszonylatában ilyen helyzetről van szó. A harmadik kategória a nehéz fordítások csoportja, ahol a nyelvek között sok kapcsolat van, de a jogrendszerek alapvetően eltérők, mint az angol–holland reláció. Végül a negyedik kategória a legnehezebb fordításoké, amelyek esetében mind a jogrendszer, mind pedig a nyelvek nagyon különbözőek. Erre példa az angol, illetve a kínai jog közötti fordítás.

3. A magyar jogszabályok angol nyelvre fordításának szakmai alapvetései

A magyar jogszabályok fenti rendszerben történő angol nyelvre fordítása a Cao által felállított csoportok közül a másodikba, azon belül az informatív célú fordítás alcsoportjába tartozik, hiszen ezek a szövegek sosem lesznek/lehetnek hitelesek, a De Groot által felállított nehézségi szintek közül pedig egyértelműen a negyedik, legnehezebb fordítások körébe sorolandók, hiszen mind az érintett jogrendszerek (kontinentális jog – *common law*), mind pedig a nyelvek (magyar–angol) jelentősen eltérnek egymástól.

Ezek a jellemzők egyben nagymértékben hatással is vannak azokra a fordítási módszerekre, melyek egy ilyen átfogó fordítási projekt esetében alkalmazhatóak. E tekintetben meghatározó a fordítások tájékoztatási célja, ami kicsit több mozgásteret ad a fordítónak, amennyiben jobban élhet körülíró technikával, vagy nagyobb lehetősége van olyan terminusokat használni, melyek esetleg idegen módon hatnak, ugyanakkor megfelelő következtetést engednek levonni a szöveg tartalmára nézve (Doczekalska 2013). Fontos szempont továbbá, hogy a tájékoztatási célú jogszabályfordítások célközönsége nemzetközi összetételű, vagyis nem feltétlenül a *common law* rendszerén nevelkedett jogászok, így a fordítás által használt terminusok rendszerkötöttsége sem jelenik meg olyan jelentősen számukra. E tekintetben meghatározó, hogy az angol mint célnyelv a nemzetközi instrumentumokban ma már a leggyakrabban használt nyelv, akár a nemzetközi közjog területére tartozó dokumentumokról, így nemzetközi szerződésekről van szó, akár magánjogi aktusokról, mint a kereskedelmi szerződések. Ezért egyrészt megszokott, hogy a *common law* rendszerén kívüli fogalmak lefedésére is használják, másrészt rendelkezésre állnak olyan instrumentumok is, melyekből lehetséges meríteni, ötletet venni vagy azok megoldásait átvenni. Ugyanez igaz az angolul is megjelenő uniós jogra is. Ezeket a forrásokat azonban, ahogyan később bemutatjuk, óvatosan kell kezelni. Mivel ugyanakkor az angol nyelv általában a jogszabályok tájékoztatási célú fordításainak a nyelve is, segítséget jelenthetnek más, kontinentális jogi berendezkedésű országok angol nyelven elérhető, kormányzati vagy komoly szakmai jóváhagyást élvező jogszabályfordításai. A magyar jog esetében a hasonlóság és a számos jogi transzplantáció okán, mindezekelőtt a magánjog területén, az angol nyelven elérhető német, svájci kódexek jelentettek nagy segítséget.

A célközönség heterogenitása, körülhatárolhatatlansága más szempontból is fontos megkülönböztető tényező. A jogi szövegek, illetve jogszabályszovegek fordítása jellemzően meghatározott megrendelő számára, egyedileg készül. Az egyedi jogszabályfordítások esetében kevésbé hangsúlyosan van szükség a jogrendszeren belüli horizontális kapcsolatok, összefüggések pontos célnyelvi megjelenítésére, az elsődleges cél az adott szövegben belüli – vertikális – koherencia megőrzése. Az egyedi fordításokat befolyásolhatják a körülhatárolható célközönség jogi jártassága, szakterülete, egyéb irányú felkészültsége, személyes jellemzői, továbbá az, hogy a fordítást milyen célból kérték, hogyan kívánják felhasználni. A De Groot-féle negyedik, legnehezebb kategóriába tartozó egyedi jogszabályfordítások esetén – az érintett jogrendszerek és nyelvek távolállásából adó-

dóan, egységességet biztosító, egységesen érvényesülő standardok hiányában – különösen nagy szerep jut az egyéni fordítói attitűdnek. A felsorolt jellemzők összességében azt eredményezik, hogy a fellelhető (és egyenként szakmailag akár magas színvonalú) jogszabályfordítások egyedi meghatározottságukból adódóan, valamint megfelelő koordináció hiányában nem alkalmasak a forrásnyelvi jogrendszer pragmatikus célnyelvi megjelenítésére.

Az Igazságügyi Minisztérium a versenyképesség növelése céljából indította el jogszabályfordítási programját. A program koordinációját, a szakmai munka irányítását, összefogását, felügyeletét az IM végzi. A jogi, szakmai, szabályozási szempontok érvényesülése érdekében a fordítási folyamatban fontos szerep jut a tudományos és szakmai szféra képviselőivel folytatott egyeztetéseknek, amelyek elősegítik a dogmatikailag megfelelő jogi terminusok, a pontos szakkifejezések megtalálását, valamint a jogszabályszövegek helytálló értelmezését. A fordítási, nyelvi szempontok érvényesülését az OFFI szakemberei biztosítják.

A Šarčević által a jogi szövegek fordítása elé állított célokkal összhangban az IM is arra törekszik, hogy olyan angol fordítások szülessenek, amelyek a jelentés szintjén képesek ugyanannak a hatásnak a kiváltására, mint a magyar jogszabályok, megőrizve az eredeti szöveg célját. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy fordítások informatív jellegéből adódóan az azonos hatás csak a jelentés szintjén értelmezhető, jogi szempontból nem: ezek a fordítások joghatás kiváltására nem alkalmasak.

A jogrendszer egy olyan koherens, konzisztens rendszer, amelynek elemei, az egyes jogi normák összefüggnek, egymáshoz kapcsolódva, egymásra tekintettel értelmezendők. Ez a rendszer és elemei akkor jeleníthetők meg idegen nyelven a fenti célnak megfelelően, ha a koherencia és konzisztencia a célnyelven is érvényesül, a jogrendszeren belüli, a normák, rendelkezések közötti tartalmi, logikai kapcsolódások, összefüggések a fordításokban is a helyükön maradnak. Ennek megvalósulását nagyban segítheti, ha a jogszabályok fordítására irányadó szakmai, tartalmi, formai követelmények igazodnak a jogszabályszerkesztési szabályokhoz, a jogszabályok tartalmi, szerkezeti, logikai jellemzőihez, az ilyen típusú szövegek nyelvi konvencióihoz. Az IM e szempontokat szem előtt tartva dolgozta ki a magyar jogszabályok angol nyelvű fordításának kereteit meghatározó *Jogszabályfordítási útmutatóját*.

A *Jogszabályfordítási útmutató* a jogszabályfordítási program kötelező forrása, vagy ahogy az európai uniós fordítószolgálatoknál az ilyen *dokumentumokat* a jogtörténetből kölcsönzött kifejezéssel nevezik: hiteles helye. A jogszabályfordítás általános formai, módszertani szabályait megelőzően olyan koncepcionális kérdésekben is iránymutatást kellett benne adni, mint a helyesírás és a nyelvtani nemek használata. A magyar jogszabályok angolra fordítása során a kontinentális és európai uniós hagyományokat követve az egyesült királysági helyesírás szabályai alkalmazandók. Ami a grammatikai nemek kérdését illeti, az *Útmutató* olyan megoldást szorgalmaz, amely nem terheli meg a már egyébként is bonyolult mondatszerkezetet, és nem igényel komolyabb szintaktikai átalakítást. A nemsemleges nyelvhasználat (*gender neutrality*) egyik szövegezési módszere az,

amikor az egyes szám 3. személy említésekor mindkét nemet feltüntetik (*he or she*). Egy másik elterjedt technika a többes szám 3. személyű személyes névmást (*they*) alkalmazza egyes szám esetén is a nemspecifikusság elkerülésére. Az első megoldás a magyar jogszabályok fordításaira jellemző gyakori névmáshasználat mellett tovább nehezítené a sűrűn előforduló, többszörösen összetett mondatok olvashatóságát. A másik megoldás az egyes számú és többes számú utalások összemosódásával veszélyeztetné a névmások és a helyettesített elemek közötti kapcsolatok felismerhetőségét, illetve szintaktikai átalakításokat tenne szükségessé, ami könnyen félrefordításhoz vezethet. A Brit Nemzetközösség több államának jogrendszerében létezik az ún. értelmezési törvény (*Interpretation Act*), amely rögzíti, hogy – eltérő rendelkezés hiányában – a hímnemre utaló szavak a nőnemre is, a nőnemre utaló szavak a hímnemre is vonatkoznak. E megközelítésből kiindulva a magyar jogszabályok angol fordításai, ha a névmás használata nem kerülhető el, a *he* névmást és annak megfelelő alakjait használják általános jelleggel.

Az *Útmutató* a jogi instrumentumok fordításának alapvető formai alapelveként nevesíti a megegyező tagolás elvét: a célnyelvi szöveget a forrásnyelvivel teljesen megegyező módon kell tagolni. A szerkezeti egységek felépítésének, a tördelésnek a párhuzamossága mellett ebből az elvből az is következik, hogy a mondatainak is egybe kell esniük: a magyar normaszöveg többszörösen összetett mondatai a fordításban semmilyen célszerűségi vagy egyéb megfontolásból nem bonthatók több mondatra, és a rövidebb mondatok sem vonhatók össze. A szintaktikai keretek túlzott feszegetése esetén általában megoldást jelenthet a pontosvesztés.

A jogszabályok legfontosabb jellemzője a normatív jelleg; a jogszabály nem leír, hanem előír. A normatív tartalom kifejezésére a magyar nyelvnek nincs külön nyelvi eszköze, a kijelentő mód szolgál erre is. Az *Útmutató* az Európai Unió angol nyelvű jogszabályainak gyakorlatát követve a *shall* segédige használatát írja elő a normatív tartalom kifejezésére. Az *Útmutató* nevesíti a jogszabály azon elemeit is, amelyek a magyar jogszabályszerkesztési szabályok szerint nem bírnak normatív tartalommal (pl. preambulum, értelmező rendelkezések).

A felsorolt általános jellegű szabályok után az *Útmutató* a különös szabályok között kezeli a jogszabályfordítás azon követelményeit, amelyek specifikusan a magyar jogszabályszerkesztési szabályokhoz, jellegzetességekhez kapcsolódnak. A különös szabályok a jogszabályszerkesztésről szóló, 61/2009. (XII. 14.) IRM-rendelet (Jszr.) rendelkezéseit fordítói szempontok alapján vizsgálva határozzák meg, hogy a jogszabályok szerkezeti, logikai, tartalmi jellemzői, nyelvi konvenciói hogyan jelenjenek meg a fordításokban. A jogszabálytípusok és a jogszabályon belüli szerkezeti elemek angol nevének (*section*, *paragraph* stb.), illetve a hivatkozási módoknak a rögzítését követően az *Útmutató* a Jszr.-t követve bemutatja a jogszabály logikai egységeit (preambulum, értelmező rendelkezések, jogharmonizációs záradék stb.), és fordítási mintákat ad a Jszr.-ben meghatározott szövegezési panelekhez.

A jogszabályfordítási program másik hiteles helye az Alaptörvény fordítása. A jogrendszer alapvető, meghatározó instrumentuma az alkotmány. Kézenfekvő volt, hogy a

jogszabályfordítási program első fordítása az Alaptörvényből készüljön, amely így a jogrendszerben elfoglalt helyéhez hasonlóan a koordinált fordítási rendszerben is referenciadokumentumnak tekinthető. Az Alaptörvényt az Országgyűlés 2011. április 18-án fogadta el, ezt követően öt-hat angol fordítása született egymástól független műhelyekben. A különböző fordítások áttekintését és pozitívumainak feldolgozását követően az IM – az Alkotmánybíróság munkatársaival, alkotmányjogi szakértőkkel, egyetemi oktatókkal egyeztetve – elkészítette saját fordítását. Az Alaptörvény fordítási munkálatai során kialakított fordítási, módszertani, terminológiai megoldások a jogszabályok koordinált fordítási rendszerében is alkalmazhatók és alkalmazandók.

Az Alaptörvény fordítása során állást kellett foglalni számos olyan alapvető jogi fogalom angol megfelelőjét illetően, amelyeknél a hazai jogi szakfordítási gyakorlatban még nem alakult ki egységes megoldás. Az egységes megoldás hiánya általában azzal magyarázható, hogy a *common law* jogrendszerben az érintett fogalom nem létezik, vagy eltérő megítélés, rendszerezés alá esik. Talán a legplasztikusabb példa erre mindjárt a „jogszabály” és a „törvény” fogalmak fordításának kérdése. A fentebb említett Alaptörvény-fordítások különféle megoldásokat tartalmaztak a „jogszabály” (*law, legal act, legal act having the force of law, rule of law, piece of legislation, legal regulation*) és a „törvény” (*statute, act/Act of Parliament, act, Act*) fordítására is.

Egy jogi fogalom idegen nyelvi megfelelője csak az adott fogalom forrásnyelvi jogrendszerbeli jelentésének, jellemzőinek tisztázását követően határozható meg. A kontinentális jogok meghatározó jogforrási formája a jogszabály. A jogszabály általános értelemben egy olyan normatív jelleggel felruházott, közhatalmi szerv által alkotott szabály, amelynek érvényesülése állami kényszer útján biztosítható. Magyarországon az Alaptörvény T) cikk (2) bekezdésében foglalt taxatív felsorolás szerint a törvény és a rendelet minősül jogszabálynak.

Az angol jogi nyelv fogalmi készletét alapvetően determináló angolszász jog struktúrája jelentősen eltér a kontinentális jog felépítésétől, jogforrási rendszerétől. Az angolszász jogot három réteg alkotja: a bíróságok által alakított *common law*, a *common law*-t kiigazító *equity* és a jogalkotói jogosítvánnyal rendelkező intézmények által alkotott, írott jogszabályokból álló *statute law* (vagy *statutory law*). Az eltérések ellenére megállapítható, hogy az angolszász jog *statute* fogalma közel áll a jogszabályhoz vagy akár a törvényhez is. A *statute* ugyanakkor gazdasági, társadalmi, nemzetközi szervezetek belső szabályait tartalmazó alapokmányt is jelent. Mivel a jogszabály (és a törvény) meghatározó fogalmi eleme a közhatalomhoz kötöttség, az ezt az elemet nem egyértelműen magában foglaló *statute* nem alkalmas egyik magyar fogalom megfelelőjének sem.

A *legal act* kifejezés az aktustani szempontból a jogszabálynál tágabb kört lefedő jogi aktusnak feleltethető meg. A jogi aktusok közé tartoznak a normatív aktusok (a magyar jogban ezek a jogszabályok és a közjogi szervezetszabályozó eszközök) és az egyedi aktusok (pl. egy közigazgatási szerv egyedi ügyben hozott határozata) is. A *legal act* kifejezés jelöli az Európai Unió jogi aktusait (rendelet, irányelv, határozat, ajánlás és vélemény).

A *rule of law* elsődlegesen egy jogelv, a jog uralmának, a jogállamiságnak az elve, amely azt jelenti, hogy az állam és az állam közhatalommal felruházott képviselői, szervei is alá vannak vetve a jognak. A Black's Law Dictionary a *rule of law* legkevésbé jellemző jelentéseként említi – a tágabb értelmezésre utaló 'loosely' jelöléssel – a „jogi rendelkezést” (*legal ruling*), ez azonban túl távoli és homályos kapcsolat ahhoz, hogy a *rule of law* alkalmas legyen a magyar jogban pontosan körülírt jelentéstartalommal rendelkező „jogszabály” fogalom jelölésére.

A *piece of legislation* általánosságban szintén a jogalkotás valamilyen aktusára, intézkedésére utal, de nem tekinthető egzakt jogi szakkifejezésnek, gyakorlati szempontból pedig ellene szól, hogy – a *rule of law*-hoz hasonlóan – terminusként való használata nehézkes lenne a jogszabályfordításokban. A jogszabály fordításaként akár maga a *legislation* kifejezés is szóba jöhet, azonban poliszém jellege miatt (egyrészt nemcsak egyetlen jogszabályt, hanem azok összességét, másrészt a jogalkotást mint folyamatot is jelentheti) nem felel meg a jogi fogalmak egyértelműsége iránti igénynek.

Az Alkotmánybíróság fordítási gyakorlatában új kifejezés létrehozása, a *legal regulation* konstrukció megalkotása is felmerült a „jogszabály” fogalom fordításának megoldási lehetőségeként. Tekintettel arra, hogy az Alaptörvény pontosan meghatározza a jogszabály jelentését, konzekvens fordítás mellett működőképes lehet a konstrukció, hátrányt jelent azonban, hogy amint távolabb kerül az Alaptörvény kontextusától, túl általánossá válik ahhoz, hogy a célközönség számára felismerhető módon jelöljön egy kötött tartalmú fogalmat.

A fentiek arra utalnak, hogy a jogszabály fogalmának fordítása nem oldható meg teljes, egyértelmű megfelelést biztosító kifejezéssel. A végső döntést, a *law*, *laws* kifejezés kiválasztását nem is elsősorban a mellette szóló érvek túlsúlya, hanem inkább a releváns ellenérvek hiánya mozgatta: e kifejezés egyértelműen a jogrendszer alkotóelemeihez kötődik, nem merülhet fel a közhatalmi jelleg hiánya, nem jelöl eltérő rendszertani kategóriát, gördülékenyen alkalmazható terminusként. Pozitív érvként említhető még, hogy az Európai Unió is rendszerint a *laws* kifejezéssel utal a tagállamok jogszabályaira.

A törvény *Act* kifejezéssel való fordítása melletti döntés elsődleges indoka a funkcionális megfelelőként beazonosítható angol *Act of Parliament*. Az angol nyelven egyre nagyobb számban elérhető nemzeti törvények is túlnyomórészt *Act*-nek nevezik magukat és a hasonló jogszabályokat. A cselekménytől, aktustól, fellépéstől, intézkedéstől való megkülönböztetés érdekében törvény értelemben az *Act* mindig nagy kezdőbetűvel szerepel, függetlenül attól, hogy konkrét törvényt vagy általában törvényt jelöl-e.

4. Fordítási módszerek alkalmazása a magyar jogi terminológia angol nyelvű megfelelőinek kialakítása során

A fordítási munkafolyamatban a koherens és konzisztens terminológiahasználat érdekében tudatos fordítási döntéseket kell hozni. Ennek során a különböző problémák és ki-

hívások kezelésére az egyes megfeleltetési, fordítási módszerek eltérő mértékben használhatók. Az alábbiakban a három legjelentősebb módszer mentén példákon mutatjuk be a fordítási döntési alternatívákat.

4.1. Funkcionális megfeleltetés

A funkcionális megfeleltetés lényege, hogy a fordító megkeresi a célnyelvben a forrásnyelvi terminusnak megfelelő kifejezést. A jog rendszerkötöttsége okán teljes megfeleltetésről valójában még a jog alapfogalmait kifejező szavak esetében sem beszélhetünk, mert azok az anyajogban való működésüket tekintve egyes aspektusaikban eltérhetnek egymástól. Így például az angol jog nem ismeri az ingyenes szerződéseket, míg a kontinentális jog igen, ettől még a szerződés funkcionálisan mindkét jogrendszerben azonos, ezért nem kétséges, hogy annak megfelelője a magyar jog fordítása során csakis a *contract* lehet, a szabályrendszer pedig, amiben megjelenik, úgymint megmutatja annak tartalmi eltéréseit, ezért félreértésekhez nem vezet.

Šarčević úgy véli, hogy kisebb eltérést mutató jogintézményeknél jó módszer a legközelebbi természetes funkcionális megfelelőt jelölő kifejezés megtalálása a célnyelvi jogrendszerben (Šarčević 1997). Relevánsabb eltérések esetében azonban – ahogyan Harvey felhívja rá a figyelmet – ez a módszer kockázatos lehet, mert helytelen asszociációkat kelthet az olvasóban (Komsta 2017).

A funkcionális megfeleltetés valós nehézségei, a fent említett helytelen asszociációk a hasonló, de alapvetően eltérő konstrukciót és működési mechanizmust tükröző jogintézményeknél merülnek fel. Ilyen a „jogalap nélküli gazdagodás” fogalma, amely esetében szinte kínálja magát a *common law* által ismert *unjust enrichment* kifejezés, ugyanakkor ez az angol jogban nem jogalap (*causa*) nélküliséget jelent (Menyhárd 2014), inkább szubjektív viszonyulást tükröz. Ezért a helytállóbb a kontinentális jogok leírására használt, illetve nemzetközi instrumentumokban is szereplő és a fenti jellemzőt jobban kifejező *unjustified enrichment* alkalmazása.

Ellentmondásos a német és a magyar polgári jog által is használt „ellenszolgáltatás” (*Gegenleistung*) fogalmának angol nyelvű fordítása. Ehhez a *common law*-ban legközelebb a *consideration* fogalma áll, ami azonban bizonyos szempontból ellenérték, és nem tükrözi a szolgáltatás-ellenszolgáltatás dichotómiát. Goddard ezért úgy véli, hogy a *Gegenleistung* fogalmának az angol jogi nyelvben nincs valós funkcionális párja, az mesterséges kifejezés kialakítását igényli (*counter-performance*) (Goddard 2009). A polgári törvénykönyvről szóló, 2013. évi V. törvény (Ptk.) fordítása más megoldást követ, az „ellenszolgáltatás” párja annak legközelebbi funkcionális megfelelője, a *consideration* maradt. Ehhez hasonló kérdés, hogy használható-e a fordításban a *common law* sajátos fogalmának és jogintézményének számító *equity* akkor, amikor a kontinentális jog „mértányosság” fogalmát kell angol nyelven megjeleníteni, vagy biztosabb ilyenkor a római jogi eredetet tükröző és egyébként ismert latin megfelelő (*aequitas, ex aequo et bono*)

használata.³ A magyar megközelítés – csakúgy mint az ellenszolgáltatás esetében – az, hogy ez a mértékű funkcionális eltérés még nem félrevezető vagy megévesztő a fordítást olvasó személy számára, akinek tisztában kell lennie azzal, hogy egy nem angolszász jog szabályrendszerével áll szemben.

Amennyiben az angol jogi nyelvben akár több funkcionális megfelelő is akad, mert más kifejezést használ az angol és az amerikai vagy az ausztrál jog, akkor a rendszerint legközelebb állót érdemes választani. Így a „per” esetében az angol *action* és az amerikai *lawsuit* közül inkább az előbbit, mert az megjelenésében is közelebb áll a római jogi *actio* alapú eljárásjogi megközelítéshez. A magyar nyelv nehézségei ilyenkor elsősorban abban nyilvánulnak meg, hogy az *action* használatával nehézkes és idegen lenne az olyan, gyakori kifejezések fordítása, mint a „perben”. Adott esetben tehát kikerülő megoldásokat kell keresni, hogy ne jöjjenek létre nyelvileg mesterséges konstrukciók. Ennek jegyében, némi szabadsággal élve, ez utóbbi fordítható „*in the court procedure*”-ként.

Előfordulhat továbbá, hogy dogmatikai vagy koncepcionális okokból kifejezetten kerülni kell a nyelvi alapon egyébként egyértelműnek tűnő megfeleltetést. Az általános közigazgatási rendtartásról szóló, 2016. évi CL. törvény például a korábbi kódexhez hasonlóan az „ügyfél” fogalmát használja, ezt azonban annak eljárási szerepére tekintettel nem a *client*, hanem a *party* tükrözi megfelelően.

Nagymértékben segíti a funkcionális megfeleltetést, amikor a nemzeti jogszabály egy nemzetközi instrumentumra, modellszabályra épül, és nyelvileg, valamint tartalmában is azt követi. A választott bírásokról szóló, 2017. évi LX. törvény nagymértékben a UNCITRAL modell törvényén alapul,⁴ ezért az angol megfelelők könnyen azonosíthatók a magyar törvényhez. Mégis kell némi elővigyázatosságot tanúsítani, a más magyar jogszabályok fordítása során kialakított terminológiai kötöttségek nem hagyhatók figyelmen kívül. A választott bírósági ítélet „érvénytelenítése” esetében nem használható például a modell törvényben használt *setting aside*, mivel azt a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) angol fordítása az ítélet „hatályon kívül helyezésére” használja, ezért a megfelelő kifejezés az *annulment*.

Az uniós jogszabályok szövege is jó kiindulópont lehet, elsősorban akkor, amikor nagymértékben technikaivá vált jogi kifejezésekről van szó, vagy amikor az érintett magyar jogszabály célja egy irányelv átültetése. Ez esetben sem lehet azonban mindig automatikusan átvenni az irányelvi megfelelőket. A fogyasztóvédelmi irányelvekben biztosított „elállás” angol megfelelője a *withdrawal*. Ugyanakkor a magyar jog a szerződéstől való elállást általában véve az irányelvi fogalomtól eltérő, szélesebb értelemben használja, ezért megfontolandó arra más megfelelőt használni az angol fordításban, függetlenül attól, hogy a magyar jog nyelvi szinten nem különbözteti meg az elállás fogyasztóvédelmi és nem fogyasztóvédelmi fajtáit úgy, mint a német jogi nyelv (*Widerruf – Rücktritt*)

3 Lásd a svájci nemzetközi magánjogi törvény három különbözőféle fordításának összevetését König által. A bemutatott változatok közül kettő az *equityt*, egy a latin megfelelőt használja (König 1990).

4 UNCITRAL Model Law on International Commercial Arbitration 1985 with amendments as adopted in 2006, https://www.uncitral.org/pdf/english/texts/arbitration/ml-arb/07-86998_Ebook.pdf

(Rott 2006). Ezért a Ptk. fordításában a szerződéstől való elállás fordítása *cancellation of the contract*.

4.2. Körülírás, átfogalmazás (parafrázis)

A körülíró technika jogi szövegek informatív fordításánál különösen jól használható technika, mert a fordító kötöttségei kisebbek, az idegen jogintézmény pedig magyarázat útján gyakran jobban kifejezhető. Ez esetben is igaz ugyanakkor, hogy csak olyan átfogalmazás megengedett, ami nem töri meg a szöveg normatív jellegét, nem túlságosan körülmenyes, hosszúságos. A körülírás akkor lehet jó és hasznos, a megértést segítő technika, ha nincs funkcionális megfelelő a célnyelvben, vagy a legközelebbi funkcionális megfelelő használata félrevezető lenne.

Kifejezetten tilos lenne például a „bizalmi vagyongazdálkodás” esetében a *trust* használata, hiszen magyar jogban a bizalmi vagyongazdálkodás a kötelmi jog keretében, szerződéses konstrukcióban valósul meg, és csupán alapvető célját tekintve táplálkozik a *common law*-beli jogintézményből. Ezt tükrözi a *fiduciary asset management* kifejezés, függetlenül attól, hogy a kapcsolódó fogalmak esetében megmaradt az eredeti modellintézményre utaló szóhasználat (a „vagyongazdálkodó” például maradt *trustee*).

Kifejezetten a körülíró technikáját alkalmazza több helyen a Pp. angol nyelvű fordítása. A költségkedvezmények fajtáinál az egyértelműség kedvéért a 94. § valamilyen kedvezményfajta körülírásával pontosítja a mentesség típusát és mértékét. Hasonlóképpen magyarázó körülírással jelöli a fordítás a magyar polgári eljárásjog olyan új, funkcionálisan nem vagy nehezen megfeleltethető fogalmait, mint az „állítási szükség-helyzet” (*incapacity to allege*) vagy „bizonyítási szükség-helyzet” (*incapacity to prove*).

Elkerülhetetlen volt a körülíró technika alkalmazása a magyar jogban gyakran használt „belföldi” fogalmának fordításánál. A *domestic* jelző esetenként megfelelő lehet, de a legtöbb konstrukcióban idegen és helytelen fordításra vezetne, elsősorban személyek esetében. A fordító szabadsága itt a magyar jogszabályszovegeknél abban mutatkozott meg, hogy a „belföldit” megfelelően *Hungarian* vagy *in Hungary* jelöletre cserélte. Így nem szó szerinti fordítás, hanem az értelmet teljes mértékben tiszteltben tartó tartalmi körülírás történt.

4.3. Új kifejezés létrehozása

Új, a célnyelvben valójában nem létező kifejezésnek mesterséges szóösszetétel útján való létrehozása a jogi kifejezések fordítási módszereinek egyike, azonban alkalmazása leginkább csak végső esetben ajánlott, akkor, ha funkcionális megfelelő nem található, vagy ha igen, annak használata félrevezető lenne, és a körülírás, átírás módszere nem tűnik célszerűnek. E megoldásnak a veszélye valójában az előnyében rejlik. Az új kifejezés a célnyelvben ismeretlen, ezért ahhoz jelentés sem társul, így félreérthető asszociációkhoz sem vezethet. Ugyanakkor tartalma csak akkor válik a célközönség számára világossá, ha az a normaszöveg alapján érthetővé válik, abból levezethető. Az, hogy ezek a konstrukciók mennyiben lesznek sikeresek, mennyiben lett volna szerencsés helyettük a funkcioná-

lisan nem megfelelő, de hasonló kifejezés használata, az idő függvénye. Šarčević szerint a legtöbb esetben az új kifejezés létrehozásánál szerencsésebb egy nem teljesen azonos, de funkcionálisan közeli megfelelőt használni (Šarčević 1997).

A magyar polgári jogban a 2013-as Ptk. vezette be a nemvagyonikár-térítés helyett a „sérelemdíj” fogalmát. A kifejezés rokonságot mutat a német *Schmerzensgeld* kifejezéssel, de tartalmilag nem teljesen azonos annak a német, illetve osztrák jogban jelen lévő párjával, ezért a magyar kifejezés fordításánál nem biztos, hogy szerencsés lett volna a német kifejezés különböző angol fordításainak, mint a *smart money*, *injury compensation* használata, vagy akár az USA-jogban ismert *damages for pain and suffering* kifejezés, mivel ez sem feleltethető meg teljesen a magyar polgári jog sérelemdíj fogalmának, annál szűkebb. Így ez esetben kézenfekvőbbnek tűnt a mesterséges szóképzés (*grievance award*), ami mesterséges jellegénél fogva jelzi, hogy egy egyedi jogintézményt kíván jelölni.

Felmerülhetett volna ugyanez a megoldás a „jognyilatkozat” esetében annak szó szerinti fordításával (*legal statement*), de végül a tartalmilag bizonytalanabb határokkal bíró, ugyanakkor funkcionálisan nem zavaróan eltérő *juridical act* került elfogadásra, amit egyébként a kontinentális jogi alapú louisianai jog is a jognyilatkozattal rokon értelemben használ. Hasonló megfontolásból hagyta el a Ptk. fordítása a gazdasági társaság fordítására a korábban több helyütt használt *business association* mesterséges kifejezést, ami ugyan alkalmas lett volna a magyar jog azon sajátosságának tükrözésére, hogy nem csak a tőke-, de a személyegyesítő társaságokat is magában foglalja, a kifejezés azonban az olvasók számára idegen összetételként és valós tartalom nélkül hatott. Ez esetben tehát a legközelebbi funkcionális megfelelő (*company*) használata helyesebb lehet akkor is, ha a magyar jogintézmény jelentős mértékben különbözik az angolszász megfelelőtől. E különbség érzékeltetésére szolgálhat, hogy a „betéti társaság” vagy a „közkereseti társaság” tényleges elnevezései már egy más kifejezést, a *partnership*-et tartalmazták.

Mesterséges, de nem félreérthető konstrukciót kénytelen ugyanakkor tükrözni a „jogalany” (*subject of law*) fordítása, mivel ennek a fogalomnak hozzávetőleges megfelelője sem azonosítható az angol jogi nyelvben.

5. Befejezés

A jogszabályok fordítása a tárgy (jog) és a közvetítőeszköz (nyelv) rendszerkötöttsége, formalizáltsága okán az egyik legnagyobb nyelvi kihívás, amely rendszerszintre emelve szükségképpen egy többszörösen összetett követelményrendszer mentén nemcsak nyelvi, hanem rendszertani sajátosságok figyelembevételével zajló folyamat. Különös odafigyelést és tudatosságot igényel, hiszen a fordítási megoldásokat, a választott vagy létrehozott terminusokat nem csupán egyetlen jogi szöveg vonatkozásában, hanem holisztikus megközelítést alkalmazva, egy rendszer tekintetében kell meghozni. Az Igazságügyi Minisztérium jogszabályfordítási programjának elméleti megalapozása, a módszertani, formai, tartalmi keretek kidolgozása során ennek megfelelően az eddig jellemzően egyedi fordí-

tások alapján összegyűlt jogi szakfordítási tapasztalatokat egy átfogó, koordinált fordítási rendszer igényeihez kellett igazítani. A fordítástudomány és a terminológiai kutatások eredményei, valamint a jogi szakfordítás művelői által felhalmozott tapasztalatok mind az alapok kidolgozásához, mind a gyakorlati munkához értékes alapot biztosítottak, illetve biztosítanak.

A jogszabályfordítási program keretében születő fordítások nyelvi színvonalát a másfél évszázados fordítási gyakorlattal rendelkező OFFI szakfordítóinak hozzáértése garantálja. Emellett az IM kezdettől fogva nagy hangsúlyt fektet a fordítások szakmai helytállóságának biztosítására is; ezért épít a jogtudomány képviselőivel folytatott egyeztetések eredményeire, valamint a jogszabályok kidolgozásában részt vevő szakértők szakmai tudására és szabályozási háttérismereteire is. A felsorolt szilárd támaszok ellenére a fordítás továbbra sem egzakt tudomány; mint minden fordítási tevékenység, a jogszabályfordítás is döntések, kompromisszumok sorozatából épül fel. A választott megoldások, döntések helyességét, megfelelőségét és elsősorban érthetőségét a felhasználói kör, a célközönség visszajelzései alapján lehet majd értékelni. Fontos azonban, hogy a mindenkorai döntésekben a tanulmányban ismertetett szempontok komplex módon érvényesüljenek.

Irodalom

- Bednárova-Gibova, Klaudia 2014. EU Discourse as a Textual, Legal and Linguistic Challenge. *Filológia*. No. 1–4. 4–17.
- Doczekalska, Agnieszka 2013. Comparative Law and Legal Translation in the Search for Functional Equivalents – Intertwined or Separate Domains? *Comparative Legilinguistics* No. 16. 63–75.
- Fézer, Tamás 2015. *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*. Budapest: HVG-Orac.
- Fischer Márta 2010. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori értekezés. ELTE BTK.
- Fuglinszky, Ádám 2015. *Kártérítési jog*. Budapest: HVG-Orac.
- Gémar, Jean-Claude 2006. What Legal Translation is and is not – Within or Outside the EU. In: Pozzo, Barbara – Jacometti, Valentina (eds.) *Multilingualism and the Harmonisation of European Law*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International 69–77.
- Goddard, Christopher 2009. Where legal cultures meet: Translating confrontation into coexistence. *Investigationes Linguisticae*. Vol. XVII. 168–205.
- De Groot, Géraud-René 1996. Law, Legal Language and the Legal System: Reflections on the Problems of Translating Legal Texts. In: Gessner, Volkmar – Hoeland, Armin – Varga, Csaba (eds.) *European Legal Cultures*. Aldershot: Dartmouth. 155–160.
- De Groot, Géraud-René 2002. Rechtsvergleichung als Kerntätigkeit bei der Übersetzung juristischer Terminologie. In: Hass-Zumkehr, Ulrike (Hrsg.) *Sprache und Recht*. Berlin: de Gruyter. 222–239.

- Harvey, Malcolm 2002. What's so Special about Legal Translation? *Meta: Translators' Journal*. Vol. 47. No. 2. 177–185.
- Komsta, Joanna 2017. Marriage-related legal concepts in English translations of the Polish Family and Guardianship Code – translation challenges. *Lingua Legis*. No 25. 137–157.
- König, Walter 1990. Translation of Legal Texts: Three English Versions of the Swiss Federal Statute on Private International Law. *Michigan Journal of International Law*. Vol. 11. Issue 4. 1294–1300.
- Menyhárd Attila 2014. Unjustified enrichment in the new Hungarian Civil Code. *ELTE Law Journal*. No. 2. 233–245.
- Obenaus, Gerhard 1995. The Legal Translator as Information Broker. In Marshall, Morris (ed.) *Translation and the Law*. American Translators Association Scholarly Monograph Series, Vol. VIII. John Benjamins Publishing Company, 249–259.
- Rott, Peter 2006. Harmonising Different Rights of Withdrawal: Can German Law Serve as an Example for EC Consumer Law? *German Law Journal*, No. 2. 1109–1135.
- Šarčević, Susana 1997. *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwer Law International.